

Дмитро ШЕВЧУК

м. Остроз

ПОСТМОДЕРНИЙ СТАН КУЛЬТУРИ: ПРОПОЗИЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ОСМИСЛЕННЯ

Статтю присвячено аналізу постмодерної ситуації в культурі. Автор аналізує суперечності постмодернізму і здійснює спробу концептуального осмислення постмодерної культури, яка спрямована на подолання цих суперечностей.

Article is dedicated to the problem of interpretation of postmodern cultural situation. Author pays attention to the fact that term "postmodern" is not felicitous. That's why, he analyses these problems and propose some ways to overcome postmodern contradictories.

Стан культури в наш час часто характеризують за допомогою терміну "постмодерн". Зигмунт Бауман стверджує, що термін "постмодерн" адекватно відображає соціальну ситуацію, яка створилася в ХХ ст. в країнах Європи. Цей термін, на думку мислителя, є "адекватний": "Він підкреслює континуальність і дисконтинуальність як дві сторони внутрішніх відносин між нинішніми соціальними умовами і тією формацією, яка передувала ним і породила їх. Вона робить рельєфною той внутрішній генетичний зв'язок, який існує між новою постмодерною соціальною ситуацією і модерном" [4, 48]. Загалом термін "постмодерн" став надзвичайно популярним, перетворившись на своєрідний "концептуальний бренд".

При цьому, слід звернути увагу на те, що "постмодерн" є терміном не надто вдалим, оскільки ми принципово не можемо зустрітись з явищем, яке він позначає. Постмодерн – це буквально після-сучасність. Відтак, питання, яке закономірно тут постає: яким чином можемо мати досвід після-сучасності, якщо завжди маємо справу із сучасним? Це, зрештою, детально осмислив вже Августин Блаженний, аналізуючи природу часу.

А тому терміни “постмодерн”, “постсучасність” найчастіше позначають усе й нічого. Деякі дослідники навіть вказують, що ці терміни стали просто модними серед інтелектуалів, що й спричинило їх “значеннєву інфляцію”. Наприклад, польський дослідник Анджей Бронк стверджує наступне: “Кон’юктурна мода на терміни “постсучасність” (“постмодерн”) і “постмодернізм” спричинила їх значеннєву інфляцію, яка посилює їх емоційне і ціннісне використання. Постмодернізм є поняттям нечітким, оскільки існує непевність щодо явищ, які належать до його об’єму, а також неясним, оскільки не можемо однозначно вказати на властивості характерні явищам, які називаються постмодерними” [9, 29]. Тим не менше, постмодерні інтелектуали “настирливо” повторюють, що ми живемо в епоху постмодерну, а інколи навіть звертають увагу на те, що кожна епоха має свій постмодерн. Деякі дослідники постмодернізму зауважують, що він обмежується лише сферою культури. Наприклад, Скот Леш пише наступне: “...Постмодернізм є виключно явищем культури. Це різновид культурної парадигми. Такі парадигми (наприклад, наукові парадигми) є просторово-часовими утвореннями. У просторовому відношенні вони включають у себе більш-менш гнучку символічну структуру. Якщо ця структура починає видозмінюватися і виходити за межі даної парадигми, вона утворює іншу, нову культурну парадигму” [5, 11]. В будь-якому разі, терміном “постмодерн” окреслюють нашу культуру: “Тобі кажуть “це – постмодернізм”, ти киваєш у відповідь і знову поринаєш в очікування – тобі не пощастило, це дуже вразлива територія, це сама дійсність, але вона твоя”, – пише Юрій Андрухович [1]. А тому, усе вищезазначене, без сумніву, зумовлює актуальність спроби концептуального осмислення постмодерного стану культури.

Звертаючись до концепцій розвитку культури, ми традиційно зустрічаємося із двома – лінійною та циклічною. Обидві вони пов’язані із розумінням часу в певну культурну епоху. Як відомо, ці моделі мають онтологічне підґрунття (інколи їх представляють як певні архетипні чи символічні конструкти, які пізніше в результаті дешифрування постають в різних образах). Виходячи із онтології постмодерну, можемо ствердити,

що сучасну культуру характеризує радше певна третя концепція – концепція зацикленості культури. Йдеться про те, що культура розвивається ані лінійно, ані циклічно. Вона перебуває в зацикленому стані, який можна представити образами, які представляє нам постмодерн, наприклад, “лабіринт”, який пропонує нам постійне блукання. Зацикленість постмодерну – це постійне говоріння про одне й те саме, коливання між двома полюсами, зумовлене ствердженням, що ніяких полюсів не існує. Як відомо, постмодернізм прагне подолати будь-які антиномії, ієрархії, межі і т. ін. Однак культура не може без цього існувати, оскільки їй потрібна впорядкованість смислів. Ця впорядкованість власне й досягається за допомогою антиномій, ієрархій тощо. Таким чином, культура постмодерну потрапляє в пастку зацикленості між відкиданням меж і поділів й необхідністю бути впорядкованою (оформленою).

Ми зустрічаємося тут із своєрідним “зависанням” в історії. Проявом зацикленості культури є, зокрема, концепт “кінця” в дискурсі постмодернізму. Постмодернізм стверджує про кінець історії (“В постісторичний період немає ні мистецтва, ні філософії, є лише музей людської історії, який ретельно оберігається”, – пише Ф. Фукуяма у своєму відомому творі *Кінець історії?*), “кінець політики” (коли на зміну ідеологіями та політичним поділам приходять політичні технології), кінець інтелектуалів (замість інтелектуалів роль авторитетів в культурі починають відігравати шоумени, спортсмени, телезірки) та ін. Ситуація кінця є проявом стану зациклення культури.

Причиною такої ситуації в культурі є, зокрема, відкидання метафізики. Культура постмодерну є принципово антиметафізичною, антикартезіанською, антифундаменталістичною тощо. Як пише Ж. Бодріяр, “зникає ціла метафізика. Немає більше дзеркала сутності й видимості, реального та його коцепту” [2, 6]. Зациклення проявляється й через феномен симулякру в культурі. Як відомо, симулякр – це знак, який існує без референції до реального. Відтак саме тут ми можемо спостерігати певну зацикленість: знак втрачає референцію, але по своїй суті він без цієї референції не може існувати, а тому він її прагне “відшукати” (мабуть симулякри і здаються реальнішими ре-

ального, бо вони “наполягають” на пошуку власної референції до реальності).

Ця зацикленість спостерігається також між предметним та мета-предметним рівнем. Як відомо, постмодерна культура відкидає “-ізми”, хоча з іншого боку ми маємо постмодернізм, як філософську реакцію на постмодерний стан культу. Дискурс постмодернізму так само суперечливо окреслюється, як постмодерні феномени. Наприклад, Фредерік Джеймсон досить заплутано визначає, що таке “постмодерна думка” (зустрічаємо тут те саме “блукання лабіринтом”): “...Я наполягаю на тому, щоб розглядати постмодерну думку... радше в термінах експресивних особливостей її мови, аніж в якості мутацій мислення чи свідомості як вони є... Естетика цього нового “теоретичного дискурсу” могла б, ймовірно, виражатися в наступних рисах: цей дискурс не повинен видавати основоположень, і виглядати так, ніби він виробляє певні первинні установки чи має деякий позитивний (або “стверджувальний”) зміст” [4, 19].

Саме через це постмодерністи не помічають псевдо-наукових теорій, а іноді навіть сприймають їх як справжні. Прикладом може бути “афера Алана Сокаля”. Американський фізик Алан Сокаль опублікував у американському культурологічному часописі “Social Text” статтю під назвою *Перетинаючи кордони: до трансгресивної герменевтики квантової гравітації* [8]. В ній вчений намагається показати абсурдність висловлювань відомих французьких та американських інтелектуалів про фізику. Одне із завдань – показати, що такі відомі філософи як Лакан, Крістева, Бодріяр, Делез неоднократно зловживали науковими концепціями та термінологією, або ж використовували наукові ідеї поза контекстом. Це була своєрідна інтелектуальна пародія, яка однак була сприйнята серйозно і викликала значні дискусії. Зізнаючись у тому, що стаття є пародією, Алан Сокаль пише: “...Моя стаття представляє собою зібрання істини, півістини, чверть істини, помилки, непослідовності і граматично правильні речення, в яких повністю відсутній смисл... Я також використовував деякі стратегії, які добре обгрунтовані (хоча інколи недбалі) в цій сфері: звернення до авторитету замість логіки; спекулятивні теорії як встановлене знання; неприрод-

ні і навіть абсурдні аналогії; риторика, яка добре слухається, але зміст якої двозначний; і непорозуміння між спеціальним й повсякденним смислами англійських слів” [8]. Таким чином, як бачимо, постмодерністи не мають критеріїв, аби відрізнити жарт від серйозного. Саме через релятивізацію істини відбувається її інфляція.

Вихід із зацикленості культури є лише один – бути послідовним постмодерністом. Постмодернізм часто звинувачують у непослідовності, суперечності та парадоксальності. Найчастіше вказується на те, що:

- постмодернізм стверджує кінець філософії, однак при цьому він філософує;
- оголошує кінець ідеології, але цю заяву робить із позиції власної ідеології;
- виступає за деміфологізацію цінностей західної культури, однак сам творить власні мфи;
- стверджує толерантність до будь-якої мовної гри, але не застосовує це до модерну, який критикує і відкидає;
- критикує європейський гуманізм і при цьому приписує людині свободу морального вибору;
- заперечує сенс історії, але при цьому стверджує сенс переходу від модерну до постмодерну [9].

Суперечності постмодернізму досить вдало охарактеризувала О. Пахльовська, яка пише, що „постмодернізм проповідує відсутність культу, але сам імперативно нав'язує культ відсутності культу”, „постмодернізм проголошує десакралізацію, але сам сакралізує десакралізацію”. Загалом, же, постмодернізм має простодушну ілюзію, що цієї ілюзії немає [7].

Будучи послідовними постмодерністами, а саме долаючи вищевказані суперечності, ми зможемо побачити, що постмодерн має межі. Відтак, ми зупинимо зациклення, отримавши міцний культурний ґрунт, витворений традиційною тріадою Істина-Добро-Краса. Як пише М. Попович: “Варіантів катастрофи і втрати цінностей багато, варіант відродження лише один. Це – дбайливе збереження всього, що служило в нашій історії істині, добру і красі” [6, 724]. Відтак, ми отримуємо критерії для оцінки культурних феноменів. Ми зможемо називати речі сво-

їми іменами. Якщо хтось всього лиш застосовує політичні технології, ми зможемо назвати це не-політикоюю, а не “вибирати менше зло” під час виборів. Якщо хтось пропонує баночку з-під кока-коли, то саме її ми й бачимо, а не витвір мистецтва.

Загалом ми маємо тут ситуацію, подібну до тієї, яку описав А. Камю в праці *Міф про Сізіфа* [3]. Для того, щоб подолати абсурдність світу (зрештою, також прояв зациклення культури) ми повинні стати Сізіфом, який здатен бути господарем власного життя, а не втікати у фізичне чи філософське самогубство.

Література:

1. Андрухович Ю. Час і місце, або Моя остання територія. – <http://www.lib.proza.com.ua/book/2138> (18. 02. 2007).
2. Бодріяр Ж. Симулякр і симуляція. – К.: Основи, 2004. – 230 с.
3. Камю А. Міф про Сізафа // Камю А. Вибрані твори. – Харків: Фоліо, 1997. – Т. 3. – С. 72-162.
4. Контексты современности -1: актуальные проблемы общества и культуры в западной социальной теории. – Казань, 2000. – 176 с.
5. Леш С. Соціологія постмодернізму. – Львів: Кальварія, 2003. – 344 с.
6. Попович М. Нарис історії української культури. – К.: АртЕк, 2001. – 728 с.
7. Ситуація постмодернізму в Україні (круглий стіл) // Кіно-Театр. – 2001. – № 6. – <http://www.ktm.ukma.kiev.ua/2001/6/postmodern.html> (24. 03. 2008).
8. Сокал А., Брикмор Ж. Интеллектуальные уловки. Критика современной философии постмодерна. – М., 2002.
9. Bronk A. Spór o postmodernizm // Bronk A. Zrozumieć świat współczesny. – Lublin: TN KUL, 1998. – 335 s.